

Svećenička udruženja u starom Rimu

Kao i u Grčkoj, ni u Rimu se nije razvijalo profesionalno svećenstvo zatvoreno u poseban stalež. Religija u Rimu nije bila odvajana od države, već je s njom činila jednu cjelinu. Kao i drugdje, tako je i u Rimu kralj bio vjerski poglavar države; zato je on već prilično rano osnovao razne svećeničke redove koji su mu bili potrebni za to da mu pomažu ili da ga zastupaju u određenim vjerskim dužnostima. *Rex sacrificulus*, kralj koji podnosi žrtve, vjerski poglavar, kao položaj zadržao se i u doba republike, i upravo zbog njegova postojanja, kao i zbog postojanja svećeničkih kolegija, nisu novi magistrati preuzeli i vjerske funkcije. Sa svoje strane svećenici nisu nikad stekli neposrednu i potpunu kontrolu nad radom magistrata.

Svećenici su također bili službena lica, koja vrše određene funkcije. To su bili građani izabrani da doživotno ili privremeno obavljaju propisane vjerske obrede. Oni su udruženi u posebna bratstva koja se popunjavaju putem kooptacije. Obredna mjesta su obično bili sveti gajevi (*luci*) ili hramovi pojedinih bogova (*templa*). Sama obredna rimska praksa je bila domaća i nije ukazivala na poznavanje grčke mitologije. Veliku ulogu u rimskom kultu igrale su svakovrsne magijske radnje i riječi, a sam obred se sastojao od molitve, žrtve i specijalnih ritualnih radnji. Svećenik bi pokrio glavu krajem toge i, stojeći s rukama uzdignutim prema nebu, izgovarao riječi molitve prema utvrđenim pravilima. Za žrtvu bi prinostili životinje i biljne plodove (med, mlijeko, vino, te ovce, svinje, goveda). Osobito su bila svečana SUOVETAURILIA — istovremeno žrtvovanje svinje, ovce i bika. U plamen na žrtveniku stavljala bi se pluća, srce i jetra, a meso bi poslužilo za žrtvenu gozbu.

Vrste svećeničkih redova

Možda je najstariji svećenički red, za koji jedna skupina učenjaka smatra da je postojao još u doba prije nego što su se Indoevropljani rasuli iz svoje pradomovine, bio red svećenika zvanih FLAMINES; za etimologiju te riječi (od *flare* »potpaliti«; *flamen* prvobitno znači »nažigač« žrtve) vjeruje se da je srodna etimologiji staroindijske riječi *brahman*. Pripadnike ovog svećenstva nalazimo kasnije razvrstane u dvije skupine; stariju je sačinjavao trostruki kolegij: *Flamen Dialis*, *Flamen Martialis* i *Flamen Quirinalis*. To je skupina triju velikih svećenika (*flamines maiores*) — prvi je svećenik Jupiterov, drugi Marsov, treći Romulov, dok je druga skupina svećenika (*flamines minores*) bila povezana s kultom 12 nižih bogova. Najznačajniji je bio *Flamen Dialis* koji je uživao veliki ugled, ali je u svojoj slobodi bio vrlo stegnut ceremonijama. Tako nije smio preko noći ostati izvan grada, nije smio vidjeti oružanu vojsku, niti je smio ikoga vidjeti da radi na praznik. Na sebi nije smio imati prstena, ni uzla (znak ropstva), a njegova ženidba sklopljena konfarenceacijom (najstariji i najugledniji način rimske ženidbe, kod koje bi se pirov kolač prinostio bogovima) bila je nerazrješiva. Ako bi mu žena umrla, morao se odreći časti.

Jedno od najstarijih udruženja bilo je kolegij ARVALSKE BRAĆE (*fratres arvales*) koje se sastojalo od 12 svećenika u službi božice polja (*Dea Dia*), kojoj je bio posvećen gaj na desnoj obali Tibera. Tu je pronađena stara obredne pjesma (*carmen arvale*), jedan od najstarijih spomenika latinskog jezika. Braća bi u mjesecu svibnju, za vrijeme svečanosti *Ambarvalia*, pjevajući tu pjesmu obilazili polja koja bi ritualno čistili i blagoslivljali.

Drugom rimskom kralju Numi Pompiliju (715–672. g. pr.n.e.), koji je bio vrlo religiozan, pripisuje se osnivanje više svećeničkih kolegija:

1. PONTIFICES — red velikih svećenika — bez sumnje najvažniji svećenički red. Ime »graditelji mosta« dobili su po žrtvama što su se prinobile na mostu, a bile su najsvetije; jer *pons* je latinska riječ za most. Čuvanje i održavanje tog mosta, te svakog nepromjenjivog i tradicionalnog obreda, bila je dužnost tih svećenika. Most koji su čuvali bio je drven i zbog nekog proročanstva sklopljen bez ikakva željeza, isključivo od drva, a kod Rimljana je rušenje drvenog mosta bilo ne samo nedopušteno nego i svetogrdno. Među njihovim dužnostima bila je i dužnost da uređuju specijalni vjerski kalendar u kojem su dani bili podijeljeni na takve u koje je dopušteno sazivati skupštinu, sklapani ugovore idr. (*dies fasti*) i na takve u koje sve to nije dopušteno (*dies nefasti*). S druge strane, dani su dijeljeni na prazničke i radne; bilo je nesretnih dana itd. Također su bili zaduženi da sastavljaju *tabulae degalbatae*, tablice na kojima su se registrirali svi važniji događaji u tekućoj godini.

U periodu kraljeva udareni su temelji rimskom pravu. U to doba pravo se dijeli na *fas* i *ius*. *Fas* obuhvaća božanske propise, *ius* — propise vlasti i ujedno sud. U rano doba *fas* je obuhvaćao široko područje: propise međunarodnih odnosa, krivičnih prestupa, sklapanja braka, usinovanja, pa do raznih ugovora, utvrđivanja granica itd. Izvor formiranja prava bio je običaj, a čuvar običaja bio je svećenički kolegij pontifika.

Poslije pada kraljevske vlasti pontifici su stekli osobiti značaj, jer na njih postepeno prelazi funkcija vršenja nadzora nad čitavim vjerskim životom, javnim i privatnim bogoslužjem. Ovim je svećenicima nakon osnivanja Republike pošlo za rukom da se osamostale i odvoje od svećenika *rex sacrorum* (*sacrificulus*) da preuzmu njegovo mjesto u upravljanju svetim poslovima. Vrhovni pontifik (*pontifex maximus*) vršio je dužnost tumača božje volje, a još veća dužnost mu je bila briga ne samo za javne bogoslužne radnje, nego i za nadzor nad privatnim žrtvama i za sprečavanje svakog odstupanja od utvrđenih običaja; poučavao je što je god bilo potrebno za iskazivanje časti bogovima ili njihovo umilostivljavanje. Također je bio i nadziratelj svetih djevica Vestalki. Numa Pompilije, koji ih je osnovao, bio je prvi *pontifex maximus*.

2. VESTALKE (*virgines Vestae*, ime dolazi od božice ognjišta Veste, grč. Ἥστια). Vestalke su zacijelo isprva bile svećenice drevne božice Kake (*Caca*), koja je kasnije poistovjećena s Vestom. Numi se pripisuje i posvećenje ovih djevica i uopće štovanje vječne vatre koju one čuvaju, bilo zato što je biće vatre, čisto i neiskvareno, povjeravao neoskrnutim i neokaljanim osobama, ili što ga je, kao neplodno i jalovo, dovodio u vezu s djevičanstvom. Jer gdje je god u Grčkoj bila čuvana vatra koja se ne gasi, kao u Delfima i Ateni, briga za nj se nije povjeravala mladim djevicama nego udovicama prestarim za ponovnu udaju (npr. Pitija je bila žena od preko 50 godina). Ako bi se vatra nekim slučajem ugasila, ona se nije smjela ponovo upaliti na nekoj drugoj vatri, već se morao načiniti nov i neokaljan plamen od sunčevih zraka, a to bi dobivali upotrebom izdubljenih ogledaa koje bi stavljali na sunce, te bi refleksijom Sunčevih zraka dobili novi plamen. Dužnost Vestalki je bila čuvanje vječne vatre i svetih predmeta koji su bili kod njih pohranjeni. Pojedinsti samog obreda su nepoznate, ali bio je to arhajski i ustaljen obred. Hranilište svete vatre nalazilo se u Vestinu kružnom hramu koji je po predaji također sagradio Numa, oponašajući čitav svemir u čijem središtu pitagorejci misle da se nalazi vatra, jer taj element oni nazivaju Vesta. Vodu kojom su svakodnevno prskale i čistile hramsko svetište morale su svaki dan izvlačiti iz čista izvora.

Najprije je bilo četiri Vestalki, a kasnije je kralj Servije Tulije dodao još dvije. Najstarija među njima bila je poglavarica, *virgo Vestalis maxima*. Biralu ih se između 6 i 10 godina da bi 30 godina služile božici Vesti, a birao ih je *pontifex maximus* iz najuglednijih obitelji. Kroz prvo desetljeće učile su što treba da rade, kroz drugo bi vršile sve dužnosti koje su naučavale, a kroz treće su poučavale druge. Nakon tog razdoblja smjele su se udavati, no kažu da ih nije mnogo prihvatilo tu mogućnost, a one koje su je prihvatile, postajale bi žrtve kajanja i potištenosti, do kraja života ispunjene praznovjernim strahom, tako da su sve do starosti i smrti ustrajale u svom djevičanstvu. No, one su imale razne povlastice: mogle su za očeva života napraviti oporuku, nisu za obavljanje drugih poslova morale imati skrbnika poput majki troje djece (neka vrst emancipacije, jer je rimsko pravo tretiralo ženu kao trajno malodobnu); kad su izlazile u javnost, pred njima su išli liktori, i ako bi slučajno srele čovjeka kojeg su vodili na pogubljenje, taj se ne bi pogubio, no djevoja se morala zakleti da je taj susret bio slučajan i nehotičan. Nasuprot tome, onaj koji bi prošao ispod njihove nosilje kažnjavao bi se smrću.

Kazna je djevicama za manje prestupe bila šibanje, pri čemu bi je vrhovni svećenik golu išibao na tamnom mjestu ograđenom zavjesom. Ako bi se Vestalka ogriješila o zavjet djevičanstva, pokapali bi je živu kod Kolinskih vrata u Rimu, gdje je bilo neko uzvišenje od zemlje koje se nazivalo *humus*. Pod njim se iskapala nevelika podzemna prostorija u koju su stavljali ležaj i goruću luč te veoma male obroke najnužnijih namirnica, npr. kruh, vodu u posudi, mlijeko i ulje, kao da su time skidali sa sebe krivnju što gladu uništavaju život posvećen najuzvišenijim vjerskim obredima. Prvo bi kažnjenicu, svezanu remenjem i pokrivenu na nosiljci preko Foruma, dok bi se nardo šutke uklanjao s puta, i priča se da nije bilo užasnijeg prizora od toga niti dana kada bi gradom vladala veća tuga. Kad bi je donijeli do tog humka, razvezali bi je, i vrhovni svećenik bi je, promrmljavši neke molitve, potpuno pokrivenu stavio na ljestve koje su vodile u podzemnu prostoriju, njezinu buduću grobnicu. Dok bi ona silazila, on sam zajedno s ostalim svećenicima odvrtao bi lice od nje. Zatim bi se ljestve podigle i prostorija bi se pokrivala nabacivanjem velikih količina zemlje, tako da se to mjesto izravnavalo s ostalim humkom. Tako bi nesretna Vestalka bila kažnjavana mučnom i polaganom smrću od gladi i žeđi zbog prekršenja svog najsvetijeg zavjeta.

3. FECIJALI (*fetiales*) — bili su neka vrst čuvara mira, a funkcija im se sastojala u tome da riječu mire svađe, ne dopuštajući da se pokreće rat prije nego bi propala svaka nada da se pravda ostvari mirnim putem. Oni bi odlazili k počiniteljima nepravde, te bi ih osobno nagovarali da budu pravedni; a ako bi oni i dalje bili nepravedni, fecijali bi, zazvavši bogove za svjedoke i bacivši mnoge strašne kletve na sebe same i svoju domovinu, tek tada objavljivali onima rat. Ali ako bi oni zabranili rat ili ne bi na nj pristali, ni vojniku ni rimskom kralju ne bi bilo dozvoljeno uzeti oružje, nego bi vladar trebalo da čeka da se oni uvjere da je razlog za započinjanje rata pravedan. Priča se da je ona galska invazija (390. pr.n.e.) zadesila grad zato što su se Rimljani ogriješili o te svećenike.

4. SALIJCI (*Salii*, »poskakivači«), svećenici boga Marsa. U početku ih je bilo 12, a kasnije ih je dodano još 12. Njih je prema legendi osnovao kralj Numa Pompilije kad mu je s neba pao metalni štit u ruke da spasi grad u nevolji i bilo naredeno da ga treba brižljivo čuvati tako da se naprvi 11 drugih gotovo ista takva izgleda, veličine i oblika, da mogućem lopovu zbog njihove sličnosti bude nemoguće dočepati se pravoga. Kad je bilo načinjeno 11 drugih, potpuno istih, štitova, Numa je za čuvanje i brigu nad štitovima uveo novi red svećenika Salijaca. Oni su tako bili nazvani po plesu koje je karakteriziralo poskakivanje (*salire* — »poskakivati«), a plesali su ga u mjesecu martu,

posvećenom bogu Marsu. Tada bi bili odjeveni u kratke grimizne tunike i opasani širokim mjedenim pojasi, na glavi bi nosili mjedene kacige s malenim bodežima, a malenim bi bodežima udarali u štitove. Taj se red osobito javljao u gradovima Lacija: Laurentu, Laviniju, Ariciji, Tuskulu, Tiburu i Anagniji.

Pod etrurskim utjecajem stekla su veliku popularnost svakovrsna gatanja; u osobito važnim slučajevima vojskovođe u ratu obračali su se HARUSPICIMA (*haruspices*), koji su gatali po utrobi žrtvenih životinja i tumačili nebeska znamenja. Obično bi promatrali jetru, pluća i srce žrtvovanih životinja i na temelju njih proricali budućnost. Takvo je proricanje (*haruspicina*) babilonskog porijekla, a Rimljani su ga preuzeli od Etruščana.

No stari su Rimljani češće pribjegavali savjetima posebnih znalaca — AUGURA (*augures*), koji su odgonetavali volju bogova po letu ptica, po tome kako svete kokoši ključaju zrna, po grmljavini, oblacima i drugim znakovima. Augurske izjave bile su mjerodavne za magistrature; na temelju augurija (augurskih proročanstava) mogao se poništiti i senatski zaključak. Augurima su mogli postati samo besprijekorni, časni ljudi. No svoj su utjecaj ponekad zloupotrebjavali miješajući se u političke događaje, a naposljetku su mogli svojim izjavama odgadati komičije.

Po predanju, u vrijeme Tarkvinija Oholog — u stvari, vjerojatno u prvim godinama republike — u Rimu su se pojavile tzv. SIBILINSKE KNJIGE, čije se sastavljanje pripisuje proročici Sibili iz Kume. Te su knjige sadržavale razna grčka proročanstva. Sibilinskim knjigama obračalo se u izuzetnim slučajevima. Njihovo čuvanje bilo je povjereno svećenicima i interpretima. Kasnije su patricijske obitelji imale svoje privatne svećeničke redove, kao što su slično tome bili *Luperci Fabiani* i *Luperci Quintiales* (tj. svećenici Jupiterovi) ili Panovi (kod starih rimskih plemena Fabijevaca ili Kvincijevaca). U doba carstva svećenički redovi počinju odumirati. Puk ostaje pretežno vjeran svojim kućnim božanstvima, a najobrazovaniji slojevi ne samo što su izražavali potpuno nevjerovanje u mitologiju grčkih pjesnika, koja je bila nakalemljena na domaće vjere, nego nisu pokazivali nikakvo zanimanje ni za same te vjere, a na kraju nisu o njima mnogo ni znali. Iako su neki kultovi preživjeli, njihovi obredi su sada bili sasvim mehanički, a obavljali su ih svećenici koji nisu pobuđivali nikakve osjećaje, pa čak nisu postizali ni to da vjernici prate obrede. Pisc i neki znameniti ljudi već su prije počeli parodirati svete likove i ismijavati svete obrede; npr. Pomponije je karikirao haruspice i augure, a izreka pripisana Katonu, da su se haruspici jedva mogli uzdržati od smijeha kad bi se sreli, ukazivala je na sličan stav.

Premda su u samom Rimu pontifici ponekad poduzimali temeljne mjere da obrane stare kultove, Varon je proricao da će se mnogi od njih ugasiti zahvaljujući *incurii* (ravnodušnosti) rimskih građana.

»Bogovi umiru, ne od neprijateljskih ruku nego zbog toga što našim građanima nije stalo do njih«, kaže Varon.